

УДК 378.147:[37.011.3-051:78]

МІЩАНЧУК Вікторія Миколаївна –
кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри музикознавства,
інструментальної та хореографічної підготовки
Криворізького державного педагогічного університету
e-mail: victoriya.n.m@gmail.com

РОЗВИТОК МИСТЕЦЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Модернізація освітнього процесу сьогодення активно відбувається у сфері музичного мистецтва, одним із найважливіших завдань якої є підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних до самоусвідомлення майбутніми вчителями музики рівня власних інтелектуальних, творчих здібностей та можливостей, самоаналізу своїх професійних знань, умінь і навичок, набутих під час мистецького навчання, самореалізації в музично-виконавському процесі, завдяки продукуванню оригінальних ідей та створенню яскравих інтерпретацій музичних творів. На нашу думку, реалізація даного завдання постає можливим лише за умови розвитку мистецької рефлексії майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі їх фахової підготовки, яка спрямована на глибоке розуміння самого себе і навколишнього середовища, на пізнання та аналіз власних почуттів, учинків, дій, світоглядних установок, на осмислення і переживання особистістю досвіду власної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що поняття «рефлексія» у своїх працях досліджували філософи Аристотель, І. Кант, Д. Лейбніц, Ф. Шеллінг, Л. Шнайдер, Д. Юм та ін. З точки зору Аристотеля, рефлексія виступає як здатність розумної душі до мислення, в процесі якого вона продукує свій предмет, відображається у ньому й на цій основі пізнає свою сутність. У І. Канта рефлексія породжує пізнання предмета через усвідомлення самого себе, дослідника своїх думок та вчинків. Різноманітні аспекти рефлексії досліджувалися такими вченими культурологами, як: І. Зязюн, М. Закович, В. Семашко та ін. Значну увагу розгляду даного поняття присвятили свою увагу вчені психологічної науки, а саме: Б. Ананьев, О. Анісімов, О. Брушлінський, Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтьев, С. Рубінштейн, І. Степанов, І. Якиманська та ін. Науковці наголошували на тому, що

пізнання людиною самого себе відбувається не тільки через оцінку власних знань, здібностей і можливостей, а й через оцінку того, як особистість виглядає в очах інших людей.

У педагогічних працях О. Абдулліна, Н. Гузій, Т. Колишевої, І. Савенкової, Г. Сухобської, Т. Яблонської зазначається, що звернення до категорії «рефлексія», насамперед, пов'язано з активним розвитком інтелектуальної сфери особистості, її прагненням до самопізнання, саморозвитку та самореалізації своїх здібностей та можливостей у практичній діяльності. У галузі мистецької освіти науковці В. Брилін, Л. Гімпель, А. Козир, Л. С. Куева Давіла, А. Линенко, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, І. Парфентьева та ін. звертали увагу на необхідність актуалізації проблеми розвитку рефлексії в процесі фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, яка дозволить не тільки оцінювати й аналізувати власне професійне «Я», будувати свою поведінку відповідно до реакції інших людей, а й краще зрозуміти та сприймати себе завдяки зіставленню особистісних станів і процесів з переживаннями, відтвореними в художньому образі музичних творів.

Мета статті полягає в розгляді основних аспектів розвитку мистецької рефлексії майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі музично-виконавської підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових працях дослідників К. Абульхановой-Славської, Б. Ананьева, Л. Виготського, І. Кона рефлексія виступає центральною складовою особистості майбутнього фахівця та розглядається як найважливіша складова професійної діяльності, як процес пізнання особистістю своїх внутрішніх психічних станів і процесів й спрямований на самопізнання та самовдосконалення. Науковець Т. Яблонська, займаючись проблемами професійної підготовки майбутніх учителів, з психологічної точки зору вважає, що «професійна рефлексія педагога охоплює такі явища і процеси як усвідомлення цілей, засад,

проблем навчально-виховної діяльності, проблем міжособистісного сприйняття та взаємодії вчителя і учня, самоусвідомлення та самопізнання» [9, с. 9]. На думку Н. Пов'якель, характерними для професійної рефлексії є також самопізнання і пізнання суб'єктами один одного, відтворення та взаємовідображення особливостей суб'єктів під час взаємодії та спілкування [6].

За О. Рудницькою, «рефлексія функціонує як пізнання самого себе, як усвідомлення власних дій, як ставлення до свого Я» [7, с. 59]. Самосприйняття, самопостереження, самоаналіз та самоусвідомлення, які являються актами рефлексії, виступають важливими передумовами самовдосконалення майбутнього вчителя музики. А рефлексивна саморегуляція, у процесі дослідження самого себе й подальшим переглядом взаємовідносин з навколишнім предметно-соціальним світом та здійсненням дій по змінам власного «Я» дозволяє розмежовувати функції Я-контролера і Я-виконавця особистості [7].

Дослідниця Г. Падалка, якій належить визначення мистецької рефлексії, розуміє її як «усвідомлення власних психічних станів і процесів у зіставленні із переживаннями, відтвореними в художньому образі, роздуми людини над власним життям, заглиблення до власних почуттів у зв'язку зі змістом мистецького твору, у зіставленні об'єктивного змісту художніх образів із результатами самоаналізу власного внутрішнього життя» [3, с. 158–159]. Мистецька рефлексія у І. Парфентьєвої виступає інтегрованою психологічною якістю особистості, яка у нестандартних ситуаціях передбачає дієвий стан емоційної готовності вчителя музики до пізнання музичних явищ та музично-педагогічної діяльності, що має характерні ознаки творчого процесу, духовний зміст, пошуково-перетворювальний та продуктивний характер. Дослідниця вважає, що мистецька рефлексія є здатністю майбутнього музичного фахівця до особистісного, індивідуального-неповторного музичного та професійного самовираження [4].

Важливою для нашого дослідження є думка Є. Піскунової, яка вважає рефлексію основою педагогічного проектування на всіх його етапах – від задуму мети до отримання результатів та його аналізу [5]. Дотримуючись концепції Є. Піскунової, професійна діяльність майбутнього вчителя музики на основі рефлексії може виглядати наступним чином: постановка мети діяльності – рефлексивний аналіз ситуації –

добір методів, прийомів та засобів музично-виконавської діяльності на основі рефлексії, їх проектування та конструювання відповідно до означеної мети – здійснення проекту – рефлексія на розрізнення того що планувалось і того, що ми досягли.

У процесі музично-виконавської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва розвиток мистецької рефлексії дозволяє розв'язувати такі питання, як: усвідомлення музичним фахівцем важливості та ролі своєї професії; підвищення рівня фахової майстерності, збагачення музично-виконавського досвіду; висунування особистістю вимог до себе у процесі роботи над ідейно-образною концепцією музичного твору й відтворенні її під час концертного виступу; розвитку власної індивідуальності та творчої самореалізації майбутнього вчителя музики у музично-виконавській діяльності.

Розвиток мистецької рефлексії майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі музично-виконавської підготовки відіграє важливу роль у спілкуванні студента зі слухацькою аудиторією, оскільки погляд на себе «зі сторони», на свої вчинки, дії, манери, тобто розмову двох співрозмовників – реального «Я» з «Я» уявним дає можливість усвідомити проблеми, що виникають під час виконавського процесу. Глибокий аналіз проблемних ситуацій, застосування відповідних прийомів, методів та засобів для вирішення означених ситуацій сприятимуть самовдосконаленню та самореалізації майбутніх учителів музичного мистецтва у музично-виконавській діяльності.

Як зазначає Г. Падалка, сприймання, споглядання, прочитання мистецьких творів неможливо відділити від рефлексії, оскільки власні внутрішні переживання, почуття, особистісні цінності віддзеркалюються у художньому творі. Спонування майбутніх учителів до рефлексії у музично-виконавській підготовці з глибоким проникненням у зміст художніх образів дозволяє краще його розуміти, пізнати себе, сприяє формуванню особистісних якостей [3]. У процесі спілкування з музичними творами, за О. Рудницькою, рефлексія дозволяє майбутньому вчителю музики усвідомити своє ставлення до нього, пізнати власні емоційні реакції, осмислити естетичні враження, зрозуміти погляди інших людей та сприяє особистісним змінам, розвитку, їх удосконаленню [7].

Таким чином, глибоке проникнення у зміст музичних творів дозволяє майбутньому вчителю музичного мистецтва співвідносити власні враження, переживання зі змістом

художніх творів й на цьому підґрунті створювати оригінальні інтерпретаційні концепції та їх реалізувати у музично-виконавському процесі. Це, насамперед, сприяє формуванню світоглядних установок майбутніх музичних фахівців, розвитку їх власної індивідуальності для духовно-творчої самореалізації у професійній діяльності.

Проведений дослідницею І. Парфентьевою психолого-педагогічний аналіз дав змогу визначити найважливіші якості музиканта-виконавця, які сприяють розвитку мистецької рефлексії, а саме: здатність до прийняття нестандартних рішень, уміння створювати проблемні ситуації; пошуково-проблемний стиль мислення; розвинена уява, творча фантазія; особистісні якості (інтуїтивне відчуття розв'язання складних питань, сміливість, оптимізм, винахідливість, готовність до ризику, настирливість, упевненість, цілеспрямованість) [4]. Також дослідниця зазначає, що основними ознаками мистецької рефлексії виступають оригінальність, принципова новизна, цінність створеного творчого продукту як для кожної особистості, так і для суспільства [4].

Особливого значення на сучасному етапі розвитку мистецької освіти набуває розвиток рефлексивних умінь майбутніх фахівців. Так, вченим Ф. Кортхагеном була розроблена модель рефлексивної діяльності викладача, використання якої сприятиме розвитку означеного процесу. Ця модель отримала назву ALACT model. Перші літери слів цієї моделі складають її назву та означають етапи рефлексії:

– Action – дія (виконання конкретної дії);

– Looking back of the action – погляд назад на зроблену дію (під час процесу виконання дії або після її завершення здійснюється аналіз дії, що полягає у поділенні цілого на окремі елементи в письмовій або усній формі);

– Awareness of essential actions – усвідомлення основних дій (розглядаються різні аспекти дії, їх взаємозв'язки, причинно-наслідкові відношення в середині самої дії);

– Creating of alternative methods of action – створення альтернативних способів дій (відбувається пошук та відбір альтернативних методів, інших за попередні, що були використанні в здійсненні дії для вирішення конкретної професійної ситуації);

– Trial – апробація нової дії (за допомогою нових засобів та нової ситуації здійснюється нова спроба досягнення поставленої мети). Слід зазначити, що після здійснення останнього етапу відбувається

новий цикл професійної рефлексії [10].

Отже, використання моделі Ф. Кортхагена у музично-виконавській підготовці майбутніх учителів музики сприятиме розвитку їх рефлексивних умінь, дозволить студентам визначити свої сильні та слабкі професійні сторони, замислитись над індивідуальними потребами, шукати нові шляхи для вирішення поставлених завдань та досягнення намічених цілей.

Мистецька рефлексія у підготовці майбутніх учителів музики направлена на самопізнання та самовдосконалення особистості. Як зазначають науковці, важливу роль у розвитку творчих здібностей студентів, його художньо-інтуїтивного прогнозування, самоконтролю за процесами прийняття певних рішень під час музично-виконавського процесу та їх втілення у практичній діяльності відіграє рефлексивний аналіз. Система критично-рефлексивних дій майбутніх учителів музики, за М. Брілінім та А. Козир, складається з таких аспектів, як нормативно-регулятивного, афективного (емоційно-мотиваційного), когнітивно-операційного (поміркованого) та поведінкового. У процесі професійної діяльності рефлексивні механізми (ціннісні орієнтації, смаки, ідеали) впливають на створення власної концепції взаємодії між учасниками навчального процесу.

Слід зазначити, що розвиток мистецької рефлексії у процесі підготовки майбутніх учителів музики, побудований на поєднанні логічної виваженості та емоційної насиченості навчання сприяє осмисленню феномена професійної майстерності; самоспостереженню та самоаналізу чинників, що впливають на якість професійної діяльності; розвитку образного, асоціативного мислення особистості; стимулюванню артистизму, самовираженню та самореалізації у музично-виконавській діяльності [1].

Розглядаючи питання розвитку мистецької рефлексії майбутніх учителів музичного мистецтва в музично-виконавському процесі, важливого значення набуває виокремлення педагогічних умов, які сприятимуть підвищенню ефективності означеного процесу. У науковця Чжан Цзінцзіна такими умовами є «створення сприятливого інформаційно-насиченого середовища; формування потреби оволодіння мистецькою рефлексією; забезпечення мотивації до вивчення і використання мистецької рефлексії в процесі музично-виконавської діяльності; здійснення моніторингу процесу формування мистецької рефлексії; виховання потреби до постійного

самовдосконалення» [8, с. 10].

Розвитку мистецької рефлексії майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі музично-виконавської підготовки сприятиме використання завдань, які дозволять студентам виявити рефлексивну самооцінку фахової діяльності, проєктивних вправ та завдань на моделювання особистісних музично-виконавських досягнень. Доцільним буде й застосування такого методу, як постановка та вирішення різноманітних проблемних ситуацій, направлених на усвідомлення майбутніми вчителями музики власної позиції, включення механізмів саморегуляції внутрішніх станів, пошук нестандартних шляхів вирішення поставлених завдань. Ефективним у розвитку мистецької рефлексії майбутніх фахівців музичного мистецтва є рефлексивний тренінг, спрямований на самовдосконалення та їх самореалізацію у музично-виконавській діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, розвиток мистецької рефлексії майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі музично-виконавської підготовки з урахуванням педагогічних умов, використанням різноманітних вправ, завдань, прийомів, методів та тренінгів сприятиме усвідомленню нею власних особливостей, запитів, потреб у процесі роботи над музичним твором; глибокому проникненню у світ художніх образів та створенню інтерпретації на основі усвідомлення внутрішніх почуттів, вражень, думок; самореалізації особистістю своїх творчих здібностей та можливостей у процесі музично-виконавської діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Брилін Б. А., Козир А. В. Здатність до мистецької рефлексії як ознака фахової майстерності майбутніх учителів музики / Б. А. Брилін, А. В. Козир // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць / За ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти. – Випуск 1.31. – Миколаїв: МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2010. – С. 11–18.
2. Куєва Давіла Л. С. Формування рефлексивної компетентності в майбутніх учителів музики в процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Луїс Сократес Куєва Давіла. – Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2016. – 226 с.
3. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Галина Микитівна Падалка. – Київ: Освіта Україна, 2008. – 274 с.

4. Парфентьева І. П. Формування мистецької рефлексії у майбутніх учителів музики / Ірина Петрівна Парфентьева // Теорія та методика мистецької освіти. Наукова школа Г. М. Падалки. Колективна монографія / Під наук. ред. А. В. Козир. – Вид. друге, допов. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 285–291.

5. Пискунова Е. В. Профессиональная педагогическая рефлексия в деятельности и подготовке педагога / Е. В. Пискунова // Вестник ТГПУ. – Томск: Томский государственный педагогический университет. – Выпуск 1 (45), 2005. – С. 62–66.

6. Пов'якель Н. І. Професійна рефлексія психолога-практика / Н. І. Пов'якель // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 6–7. – С. 3–6.

7. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібник / О. П. Рудницька. – Київ: ТОВ «Інтерпроф», 2002. – 270 с.

8. Чжан Цзіньцзін. Методика формування мистецької рефлексії майбутнього вчителя музики в процесі вокального навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Чжан Цзіньцзін. – Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2016. – 20 с.

9. Яблонська Т. М. Тренінг педагогічної рефлексії для студентів та вчителів / Т. М. Яблонська // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 2. – С. 9–12.

10. Korthagen Fred A.J., Kessels Jos P.A.M. Linking theory and practice: changing the pedagogy of teacher education // 1999. Educational researcher. 1999. – Vol. 28. – № 4. – pp. 4–17.

REFERENCES

1. Brylin, B. A., Kozyr, A. V. (2010). *Zdatnist do mystetskoï refleksii yak oznaka fakhovoi maïsternosti maïbutnikh uchyteliv muzyky*. [Ability to artistic reflection as a sign of professional mastery of future music teachers]. Mykolaiv.
2. Kueva Davila, L. S. (2016). *Formuvannia refleksyvnoi kompetentnosti v maïbutnikh uchyteliv muzyky v protsesi profesiinoï pidhotovky*. [Formation of reflexive competence in future music teachers in the process of professional training]. Odesa.
3. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin)*. [Art Pedagogy (Theory and methodology of teaching artistic disciplines)]. Kyiv.
4. Parfentieva, I. P. (2011). *Formuvannia mystetskoï refleksii u maïbutnikh uchyteliv muzyky*. [Formation of artistic reflection on future music teachers]. Kyiv.
5. Pyskunova, E. V. (2005). *Professionalnaia pedahohycheskaia refleksyia v deiatelnosti u podhotovke pedahoha*. [Professional pedagogical reflection in the activities and training of the teacher]. Tomsk.
6. Poviakel, N. I. (1998). *Profesiina refleksyia psykhologa-praktyka*. [Professional reflexology of a

psychologist-practice]. Kyiv.

7. Rudnytska, O. P. (2002). *Pedahohika: zahalna ta mystetska*. [Pedagogy: general and artistic]. Kyiv.

8. Chzhan Tszintzin. (2016). *Metodyka formuvannia mystetskoï refleksii maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi vokalnoho navchannia*. [Method of formation of artistic reflection of the future teacher of music in the process of vocal training]. Kyiv.

9. Yablonska, T. M. (1999). *Treninh pedahohichnoi refleksii dlia studentiv ta vchyteliv*. [Training of pedagogical reflection for students and teachers]. Kyiv

10. Korthagen Fred A.J., Kessels Jos P.A.M. Linking theory and practice: changing the pedagogy of teacher education // 1999. Educational researcher. 1999. – Vol. 28. – № 4.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МІЩАНЧУК Вікторія Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: теорія і методика мистецької освіти, використання інноваційних технологій у сучасній мистецькій освіті в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MISHCHANCHUK Viktoriia Mykolaivna –

Candidate of Pedagogic Sciences, Head of the Department of Musicology, Instrumental and Choreographic Preparation of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: theory and methodology of artistic education, use of innovative technologies in contemporary artistic education in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2019 р.

УДК: 781.1:780.616.432]:37.016

СОБОЛЬ Наталя Віталіївна –

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності
Інституту мистецтв Київського університету
імені Бориса Грінченка

<http://orcid.org/0000-0001-8082-9692>

e-mail: n.sobol@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ГРИ НА ФОРТЕПІАНО ДОРΟΣЛИХ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нині стає популярною практика навчання музиці людей у будь-якому віці, незалежно від їх попереднього досвіду. Поширення ідей освіти впродовж життя відкриває нові напрямки для розвитку мистецької педагогіки з метою вдосконалення формальної та неформальної освіти. З огляду на цей факт, особливої уваги вимагає вивчення специфіки освіти дорослих, починаючи з початкового етапу навчання, що безсумнівно відрізняється від професійної освіти студентів у спеціалізованих вищих закладах освіти (училищах, університетах, академіях, консерваторіях тощо). У навчанні гри на музичних інструментах дуже важливим є початковий етап – коли учень знайомиться з основами музичної грамоти, прийомами звуковидобування, принципами гри на інструменті, читання нот з листа тощо. Саме від правильно організованої роботи з перших занять та спланованої стратегії навчання викладачем залежить позитивний освітній результат учня.

Дана стаття має бути корисною для

викладачів музичних дисциплін з індивідуальною формою навчання, які працюють з учнями/студентами різного віку – дітьми, підлітками та дорослими. Варто зазначити, що робота з підлітками (відповідно до досліджень учених, це учні у межах між 11 та 16 роками [1]) за своєю специфікою може прирівнюватись до роботи з дорослими. Педагогу, який працює з учнями старшого віку – підлітками та дорослими – потрібно дуже обережно та продумано підбирати репертуар, шукати методи і прийоми, які б зацікавили студента, робили заняття корисним та інформативним, а не перетворювали його у формальність чи забавку. Адже те, що приваблює у навчанні дітей (наприклад, використання на уроці яскравої наочності, залучення казок, історій, різних дидактичних музичних ігор, використання специфічного навчального репертуару тощо) вже не актуально у підлітковому віці, а тим більше серед дорослих. Але безперечно доведена дидактична ефективність використання креативних методів і завдань [8; 9] під час